

ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ HONORIS CAUSA

Γεώργιος Κ. Δαΐκος (1918–): Η διαχρονική συμβολή του στην εκπαίδευση των Ελλήνων γιατρών

Ο καθηγητής Γεώργιος Κ. Δαΐκος συμπλήρωσε πέρυσι 100 χρόνια δημιουργικής ζωής και εξακολουθεί να διατηρεί αμείωτη την οξύτητα του πνεύματός του. Πριν από δυο χρόνια, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών του απένειμε τον τίτλο του Επίτιμου Καθηγητή. Ήταν ο ελάχιστος φόρος τιμής για ένα πρωτοπόρο επιστήμονα, που διακρίνεται για το ήθος, την ευπρέπεια και το ανιδιοτελές ενδιαφέρον του για τον Άνθρωπο. Μια από τις σπουδαιότερες (ίσως η σπουδαιότερη) πτυχές του πλούσιου έργου του είναι η συμβολή του στην εκπαίδευση των Ελλήνων γιατρών –τόσο σε προπτυχιακό επίπεδο, όσο και μετά το πτυχίο.

Στις μέρες μας, πολλή συζήτηση γίνεται για τη «φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου» ως συνέπεια της τελευταίας οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με το Οικονομικό Δελτίο του Ιουλίου του 2016 της Τράπεζας της Ελλάδος,¹ βρισκόμαστε ήδη στην τρίτη φάση της μετανάστευσης των Ελλήνων. Η πρώτη φάση παρατηρήθηκε κατά τα έτη 1903–1917 και η δεύτερη κατά τα έτη 1960–1972. Λίγο πριν από την έναρξη της δεύτερης φάσης –συγκεκριμένα στις αρχές της δεκαετίας του '50– στον απόηχο των δεινών που συσσώρευσαν ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και η εμφύλια σύρραξη, πολλοί νέοι

Έλληνες γιατροί ξενιτεύτηκαν επιδιώκοντας να επιτύχουν καλύτερες συνθήκες εκπαίδευσης στη Βόρεια Αμερική και σε χώρες της Ευρώπης. Μετά το πρώτο αυτό «brain drain», που διήρκεσε περίπου μια πενταετία, οι περισσότεροι από αυτούς επέστρεψαν και ηγήθηκαν της αναγέννησης της ιατρικής εκπαίδευσης στη χώρα μας.

Ο Γεώργιος Δαΐκος ήταν ένας από αυτούς. Ειδικότερα, ήταν ένας από τους πρώτους Έλληνες γιατρούς που επιχείρησαν τον διάπλου του Ατλαντικού προς αναζήτηση αρτιότερης εκπαίδευσης. Όπως μας κάνει γνωστό ο ίδιος σε ένα είδος αυτοβιογραφίας,² στις αρχές του Ιανουαρίου του 1947, στην ηλικία των 29 ετών, είχε επιβιβαστεί σε ένα εμπορικό πλοίο στον Πειραιά και έφθασε στην Αμερική (συγκεκριμένα στη Βαλτιμόρη) μέσω Χάιφας, Αλεξάνδρειας, Μασσαλίας και Λισαβόνας μετά από 53 ημέρες, αφού βίωσε και ένα ναυάγιο πλησίον της Μασσαλίας. Στις ΗΠΑ μετεκπαιδεύτηκε στη Βοστώνη, αρχικά στο Boston City Hospital και στη συνέχεια στο Hayne's Memorial Hospital, όπου εξειδικεύθηκε στις λοιμώξεις. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα το 1952, γνωρίστηκε με τον διευθυντή της Δ' Παθολογικής Κλινικής του «Ευαγγελισμού» και μετέπειτα (1953) καθηγητή της Θεραπευτικής Βασίλειο Μαλάμο, τον οποίο ακολούθησε, εντασσόμενος στο επιστημονικό προσωπικό της Θεραπευτικής Κλινικής, αρχικά στο Δημοτικό Νοσοκομείο Αθηνών και στη συνέχεια (1955), στο νεοϊδρυθέν τότε (1954) Μαιευτήριο «Αλεξάνδρα».

Είχε ήδη αποκτήσει τον τίτλο του υφηγητή, όταν το 1961, μαζί με άλλους 20 υφηγητές και 29 πανεπιστημιακούς επιμελητές της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ή διευθυντές κλινικών Αθηναϊκών νοσοκομείων ίδρυσαν την Εταιρεία Ιατρικών Σπουδών. Κύριο μέλημα της νέας εταιρείας ήταν η έκδοση μηνιαίου περιοδικού ανασκοπήσεων της βιβλιογραφίας με τίτλο «Ιατρική». Κάθε μέλος είχε την υποχρέωση να παραδίδει προς δημοσίευση τουλάχιστον μια ανασκόπηση και ένα ενημερωτικό άρθρο («επίκαιρο θέμα») κάθε χρόνο. Όπως αναφέρεται στο πρώτο άρθρο σύνταξης, με τίτλο «Οι σκοποί μας», σκοπός του περιοδικού ήταν η ενημέρωση «του ιατρού επί τρεχόντων και ενδιαφερόντων θεμάτων, κατά λεπτομερειακόν τρόπον και εις ευρύ πεδίων»*. Η έκδοση ενός περιοδικού ανασκοπήσεων, συνέχιζε το άρθρο, «είναι περισσότερον αναγκαία

* Στα αποσπάσματα κειμένων που παρατίθενται σε εισαγωγικά το σύστημα γραφής μετατράπηκε, όταν χρειάστηκε, σε μονοτονικό, αλλά σε όλα διατηρήθηκε η ορθογραφία του πρωτοτύπου.

εις τας μικράς χώρας, όπως η ιδική μας, εις τας οποίας η επιστημονική δράσις είναι περιωρισμένη, αι οργανωμένα ιατρικά βιβλιοθήκηαι σχεδόν ανύπαρκτοι, η μετεκπαιδευτική προσπάθεια δυσχερής και η παρακολούθησις του ξένου

ιατρικού τύπου ελλικής». ³ Το πρώτο άρθρο ανασκόπησης που δημοσιεύθηκε στην «Ιατρική» (τεύχος Ιανουαρίου 1962) ήταν του Γεωργίου Δαΐκου και είχε θέμα τις «ανεπιθύμητες ενέργειες των αντιμικροβιακών ουσιών» (εικ. 1).

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΕΙΣ

Ἐνεπιθύμητοι ἐνέργειαι ἀντιμικροβιακῶν οὐσιῶν

Ἰπὸ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΔΑΪΚΟΥ

Ἰψηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΓΕΝΙΚΑ. Ἡ χημειοθεραπεία τῶν λοιμώξεων ἀποτελεῖ τὴν λαμπροτέραν ἐκδήλωσιν τῆς συγχρόνου Θεραπευτικῆς. Ὡς ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς χημειοθεραπείας, ὡς αὕτη καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς Ehrlich, τὸ ἰδεῶδες χημειοθεραπευτικὸν πρέπει νὰ φεῖδεται τῶν κυττάρων τοῦ ξενιστοῦ. Εἶναι ὄντως ἐκπληκτικὸν ὅτι εὐρέθησαν τοιαῦται οὐσίαι δηλητηριώδεις διὰ τὸν εἰσβολέα - μικροβίον καὶ ἀβλαβεῖς διὰ τὰ κύτταρα τοῦ ξενιστοῦ πάσχοντος, δεδομένου ὅτι ἀμφότερα εἶναι εἰς στενήν μετὰξὺ τῶν σχέσιν κατὰ τὴν λοιμώξιν, ἡ δὲ βασικὴ τῶν ἀνπαλλαγῆ τῆς ὕλης εἶναι παραπλησία, ἂν ὄχι ὁμοία. Πράγματι, ἡ πλειονότης τῶν κλινικῶς χρησιμοποιουμένων ἀντιμικροβιακῶν οὐσιῶν, εἶναι ἀβλαβεῖς διὰ τὸν πάσχοντα, παρέχουσαι εὐρῆα περιθώρια θεραπευτικὰ. Παρὰ ταῦτα δὲν παύουν νὰ εἶναι ξένα πρὸς τὸν ὄργανισμὸν καὶ διὰ δραστικαὶ οὐσίαι, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου εἶναι φυσικὸν νὰ ἐμφανίζουσι ποικίλας ἀνεπιθυμητοὺς ἐνεργείας.

Αἱ ἀνεπιθύμητοι αὗται ἐνέργειαι εἶναι τριπλῆς φύσεως: τοξικῆς, ἀλλεργικῆς, καὶ βιολογικῆς. Αἱ πρῶται ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς χρησιμοποιουμένης δόσεως, διαφόρου δι' ἐκάστην οὐσίαν, αἱ δευτέραι εἶναι ἀνεξάρτητοι τῆς δόσεως, ἀποτελοῦσαι φαινόμενα ὑπερευαισθησίας, αἱ τρίται εἶναι ἐκδήλωσις αὐτῆς ταύτης τῆς ἀντιμικροβιακῆς ἰδιότητος τῶν ἐν λόγῳ οὐσιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν περιορίζονται εἰς τὸ νὰ καταστρέφουν τὸ παθογόνον αἷτιον μόνον, ἀλλὰ φέρουν ἀνατροπὴν τῆς ἁρμονίας τῶν διαφόρων φυσιολογικῶν χλωρίδων τοῦ ὄργανισμοῦ.

Αἱ κακῶς ἀποκαλοῦμεναι «τοξικαὶ» ἀνεπιθύμητοι ἐνέργειαι τῶν διαφόρων φαρμάκων εἶναι βασικῶς διάφοροι δι' ἐκάστην οὐσίαν, ἀναλόγως τῆς χημικῆς συνθέσεως καὶ τῶν φαρμακολογικῶν ἰδιοτήτων τῆς. Ὡς ἐθίγη ἀνωτέρῳ, ἐξαρτῶνται ἀπολύτως ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ χρησιμοποιουμένου φαρμάκου καὶ τοῦ θεραπευτικοῦ του δείκτου. Εὐτυχῶς ἡ πλειονότης τῶν χημειοθεραπευτικῶν οὐσιῶν στεροῦνται ἀξιολόγου τοξικότητος, διὰ πολλὰς ὁμοῦ τούτων αὕτη ἀποτελεῖ σοβαρὸν περιοριστικὸν στοιχεῖον. Ἡ ὁμάς, π.χ., τῶν σήμερον ἀποκαλουμένων ὀλιγοσακχαριδικῶν ἀντιβιοτικῶν, ὡς ἡ στρεπτομυκίνη, νεομυκίνη, καναμυκίνη, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοξικῶν

φαινομένων, κυρίως ἐκ τῆς δῆς συζυγίας, τὰ ὁποῖα ἐκλύονται οὐχὶ ὑπὸ μεγάλων δόσεων, ἰδίως ἐπὶ συνυπάρξεως νεφρικῆς ἀνεπαρκείας, λόγῳ τῆς ὁποίας αἱ ἐν τῷ ὄργανισμῷ στάθμαι ἀνέρχονται ὑψηλότερον. Ἡ ἐμφάνισις τοξικῶν φαινομένων κατόπιν χρήσεως ἀντιμικροβιακῶν οὐσιῶν δὲν εἶναι κατὰ τίποτε διάφορος τῆς κατόπιν ἐφαρμογῆς τῶν ἄλλων φαρμάκων παρατηρουμένης, εἰμὴ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ὁμάς ἔχει συγκριτικῶς ὀλίγας τοξικὰς ἐνεργείας. Κατωτέρῳ θὰ ἐκθέσωμεν τὰς τοξικὰς ἐνεργείας τῶν καθέκαστα ἀντιμικροβιακῶν οὐσιῶν, εἰδικῶς δι' ἐκάστην τούτων, ὡς εἶναι προτιμότερον.

Αἱ ἀλλεργικῆς φύσεως ἀνεπιθύμητοι ἐνέργειαι τῶν ἀντιμικροβιακῶν οὐσιῶν εἶναι παρόμοιαι δι' ὅλας, ἐμφανιζόμεναι κατόπιν προηγουμένης χρήσεως τοῦ φαρμάκου καὶ ἀναπτύξεως εἰδικῆς ἐυαισθησίας πρὸς τοῦτο, ἐκλύονται δὲ ὑπὸ μικροτάτων συνήθων δόσεων, μὴ ἐξαρτάμεναι ἐκ τοῦ χρησιμοποιουμένου ποσοῦ. Ἡ ἐυαισθητοποίησης, ὡς φυσικόν, εἶναι στενῶς συνυφασμένη πρὸς τὸν χρόνον χρήσεως καὶ τὸ χρησιμοποιηθῆν ποσὸν τοῦ φαρμάκου. Ἐπίσης ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς χημικῆς συνθέσεως τῆς ἀντιμικροβιακῆς οὐσίας, ἀναλόγως τῆς ὁποίας παρατηρεῖται ἐυαισθητοποίησης συχνότερον ἢ ἄραιότερον, εἰς μικρότερον ἢ μεγαλύτερον βαθμὸν.

Ὅπως καὶ διὰ τὰ ἄλλα φάρμακα, οὕτω καὶ διὰ τὰς ὑπὸ συζήτησιν οὐσίας ἀναφαίνονται ἀντιδράσεις ἀλλεργικῆς μορφῆς, ἀνευ προηγουμένης ἐκθέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν οὐσίαν. Τοῦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἀπλῶς φαινομενικόν, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητά τὸ ἄτομον δὲν γνωρίζει τὴν λήψιν τοῦ φαρμάκου, εἴτε διότι τοῦτο περιελαμβάνετο εἰς τι σύνθετον ἰδιοσκεῦάσμα, εἴτε διότι τοῦ ἔχει διαφύγει τὴν προσοχήν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ αἱ περιπτώσεις τῆς διασταυρουμένης ἐυαισθητοποίησης, κατόπιν χρησιμοποιήσεως συγγενῶν χημικῶν οὐσιῶν, ὡς π.χ. ἐυαισθητοποίησης πρὸς τὴν στρεπτομυκίνη κατόπιν μακροχρόνιου ἐφαρμογῆς ἄλοιφῶν περιεχουσῶν νεομυκίνην.

Ἀνεξαρτήτως ὁμοῦ τῶν περιπτώσεων τούτων, ὑπάρχουν αἱ ὀνομαζόμεναι ἰδιοσυγκρασίαι πρὸς τι φάρμακον, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλοῦνται καὶ ἐναντι τῶν διαφόρων ἀντιμικροβιακῶν οὐσιῶν, κατὰ τὰς ὁποίας

Εἰκόνα 1. Ἡ πρώτη ἀνασκόπηση τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ ΙΑΤΡΙΚΗ (Ἰανουάριος 1962).

Δύο χρόνια μετά την έκδοση της «Ιατρικής», στις 24 και 25 Σεπτεμβρίου του 1964, η Εταιρεία Ιατρικών Σπουδών διοργάνωσε δυο δημόσιες συζητήσεις για την «Προπτυχιακή» και την «Μεταπτυχιακή» Ιατρική Εκπαίδευση. Οι συζητήσεις έλαβαν χώρα στο ξενοδοχείο Hilton, που είχε εγκαινιαστεί μόλις τον προηγούμενο χρόνο. Σ' αυτές, εκτός των Ελλήνων εισηγητών, είχαν κληθεί να συμμετάσχουν και πέντε ξένοι ομιλητές από τις ΗΠΑ, την Αγγλία, τη Γαλλία και την Ολλανδία. Ήταν η πρώτη φορά που το θέμα αυτό συζητιόταν έξω από τις κλειστές πόρτες των αιθουσών συνεδρίασης των καθηγητών των (δυο τότε) ιατρικών σχολών. Ο υφηγητής Γεώργιος Δαΐκος ήταν εισηγητής στον δεύτερο κύκλο συζητήσεων που είχε ως θέμα την εκπαίδευση μετά το πτυχίο.⁴ Ο ίδιος μίλησε για τη «μετεκπαίδευση του γενικού ιατρού». Αναφέρθηκε στη διεθνή τάση «αναγεννήσεως της εννοίας και της οντότητας του γενικού ιατρού», δοθέντος ότι «το κοινόν φαίνεται ότι προτιμά ένα φίλον ιατρόν και δη οικογενειακόν» και τόνισε ότι είναι «ακατανόητον πώς [...] δίδεται άδεια ασκήσεως εις τον πτυχιούχον που θα ασκήση την γενικήν ιατρικήν, χωρίς καμμίαν μετεκπαίδευσιν». Υπενθύμισε, στη συνέχεια, ότι στην Ελλάδα καθιερώθηκε το 1960 η ειδικότητα της γενικής ιατρικής, αλλά «ουδείς μέχρι και του 1963 φέρεται υπό του Υπουργείου Υγιεινής ως επιλέξας και αποκτήσας την εν λόγω ειδικότητα». Και έκλεισε την εισήγησή του προτείνοντας την καθιέρωση: (α) ενός έτους (και «πολύ καλύτερον» 18 μηνών ή και 2 ετών) «εκ περιτροπής κλινικής ασκήσεως καθ' ο νέος ιατρός είναι εσωτερικός και υπεύθυνος» και (β) συνεχούς διάβιου μετεκπαίδευσης, η οποία «πρέπει να περιλάβη και τους παλαιότερους συναδέλφους».

Τέσσερα χρόνια αργότερα (1968) και ενώ έχει στο μεταξύ διατελέσει εντεταλμένος υφηγητής της Θεραπευτικής Κλινικής, εκλέγεται καθηγητής της Α' Προπαιδευτικής Παθολογικής Κλινικής και Ειδικής Νοσολογίας διαδεχόμενος τον Νικόλαο Τσαμπούλα. Από το 1952, όταν μεταφέρθηκε από τον «Ευαγγελισμό», η Α' Προπαιδευτική Παθολογική Κλινική είναι εγκατεστημένη στο «Λαϊκό» Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών (με την τότε ονομασία «Βασιλεύς Παύλος»). Ως τακτικός καθηγητής ο Γεώργιος Δαΐκος δίνει το καθιερωμένο τότε εναρκτήριο μάθημα στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου το 1970 –δύο χρόνια μετά την εκλογή του (με καθυστέρηση «εκ λόγων ανεξαρτήτων της θελήσεώς» του, όπως δηλώνει ο ίδιος στην αρχή της ομιλίας του). Για θέμα επιλέγει «Το νόημα της Ιατρικής Παιδείας».⁵ Παραθέτοντας αυτούσια (αμετάφραστα) χωρία από το έργο του Ιπποκράτη, διευκρινίζει ότι χρησιμοποιεί τον όρο Παιδεία για να τονίσει τη διαφορά της απόκτησης γνώσεων από την ανάπτυξη του όλου Ανθρώπου σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Ειδικότερα δε, όπως τονίζει συνεχίζοντας, ο γιατρός που δεν έχει ολοκληρωμένη προσωπικότητα με

υψηλή ηθική και ψυχική καλλιέργεια όχι μόνο είναι ατελής στο έργο του, αλλά ακόμα χειρότερα, είναι επικίνδυνος. Εντύπωση κάνει το γεγονός ότι στο εναρκτήριο μάθημά του ο νέος καθηγητής επισημαίνει δύο μειονεκτήματα της εκπαίδευσης στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, που διατηρούνται μέχρι σήμερα, πενήντα χρόνια μετά: την απογοήτευση των πρωτοετών φοιτητών από το περιεχόμενο των σπουδών τους («Κατά το πρώτον έτος [ο φοιτητής] αισθάνεται την πρώτην απογοήτευσιν, διότι τα μαθήματα τον απομακρύνουν από τον αρχικόν σκοπόν, ή μάλλον του τον κάνουν ολονέν και αμυδρότερον») και την απουσία απαρτιωμένης (integrated) διδασκαλίας («Διά τον λόγον αυτόν έχει γίνει παραδεκτόν ότι είναι απαραίτητος η ενωρίς σύνδεσις των διαφόρων γνώσεων προς τον πάσχοντα και την νόσον»). Το ενδιαφέρον του Δαΐκου για την Ιατρική Παιδεία διατηρείται αμείωτο κατά τις επόμενες δεκαετίες. Αυτό δείχνει η εμμονή του στο θέμα σε δυο μεταγενέστερες ομιλίες του: στην ομιλία του κατά την επίδοση Τιμητικού Τόμου στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 25 Νοεμβρίου 1988,⁶ μετά την αφυπηρέτησή του (1985) και στη διάλεξή του στο Πανελλήνιο Συνέδριο Λοιμώξεων του 1995, ένα τέταρτο του αιώνα μετά το εναρκτήριο μάθημά του.⁷

Στη συζήτηση της Εταιρείας Ιατρικών Σπουδών για τη «φοιτητική εκπαίδευση», ο Γεώργιος Δαΐκος είχε φέρει τους Έλληνες εισηγητές σε δύσκολη θέση ρωτώντας από το ακροατήριο με ποιο τρόπο θα μπορούσε να ρυθμιστεί ο αριθμός των εισαγομένων στις ιατρικές σχολές ώστε να επιτευχθεί λογική ισορροπία ανάμεσα σε εκπαιδευτές και εκπαιδευομένους.⁸ Όπως ήταν αναμενόμενο δεν πήρε σαφή απάντηση, το πρόβλημα, όμως, αυτό ήταν το πρώτο που αντιμετώπισε όταν ανέλαβε τα καθήκοντά του ως καθηγητής. Ο μεγάλος αριθμός των φοιτητών και ο περιορισμένος αριθμός των αρρώστων της κλινικής (60 κλίνες όλες κι όλες) έκανε αδύνατη την εκπαίδευση «παρά την κλίνην του ασθενούς». Αποφάσισε, τότε, να εφαρμόσει τη μέθοδο της αποστολής μικρών ομάδων φοιτητών σε συνεργαζόμενες (affiliated) κλινικές, μια μέθοδο που είχε ο ίδιος ζήσει κατά την μετεκπαίδευσή του στη Βοστώνη. Απευθύνθηκε, λοιπόν, σε κλινικές νοσοκομείων που διηύθυναν υφηγητές ή διδάκτορες και έτσι ο αριθμός των διαθέσιμων για άσκηση φοιτητών κλινικών ανήλθε περίπου στις 1800. Ενδεικτικό του κλίματος που επικρατούσε τότε στη Σχολή είναι το γεγονός ότι ένας συνεργάτης που ο Δαΐκος είχε φέρει από τη Θεραπευτική Κλινική κατέδωσε την ενέργεια αυτή στο Μαλάμο, ο οποίος έσπευσε να παροτρύνει το νέο καθηγητή να πάρει πρώτα την έγκριση της Σχολής - πράγμα που εκείνος έκανε «ευχερώς», όπως γράφει ο ίδιος.² Το παράδειγμα της Α' Προπαιδευτικής Παθολογικής Κλινικής ακολούθησαν αργότερα και άλλες πανεπιστημια-

κές κλινικές. Σε επίπεδο προπτυχιακής (για τους φοιτητές του τριμήνου), αλλά και μετά το πτυχίο εκπαίδευσης (για ειδικευμένους και για ειδικευμένους γιατρούς), ο Δαΐκος συνέχισε στην Α' Προπαιδευτική Παθολογική Κλινική τις κλινικοπαθολογοανατομικές συζητήσεις που είχε γνωρίσει ως εκπαιδευόμενος στη Βοστώνη και είχαν διοργανωθεί για πρώτη φορά στην Ελλάδα στη Θεραπευτική Κλινική κατά το πρότυπο των "case records" του Massachusetts General Hospital, που δημοσιεύονταν στο περιοδικό New England Journal of Medicine.

Ο καρδιολόγος Νίκος Καρατζάς υπήρξε συνεργάτης και κατόπιν (1970) υφηγητής στην Κλινική Δαΐκου. Μετά από οκταετή μετεκπαίδευση στην Οξφόρδη και το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Σαν Φρανσίσκο είχε αποκτήσει στέρεη γνώμη για τις σύγχρονες αρχές και μεθόδους της ιατρικής εκπαίδευσης. Τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, που δοκιμάστηκαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα στην Α' Προπαιδευτική Παθολογική Κλινική και στις οποίες είχε ο ίδιος ενεργό συμμετοχή, περιγράφει σε άρθρο του στον Τιμητικό Τόμο για τον Γεώργιο Δαΐκο.⁹ Πέραν της ευρείας συνεργασίας με μη πανεπιστημιακές κλινικές, την οποία ιεραρχεί ως πρώτη στις μεταρρυθμίσεις, αναφέρει την εισαγωγή μαγνητοσκοπημένων μαθημάτων και τη δημιουργία εργαστηρίου εκπαίδευσης στην καρδιακή ακρόαση (με τη βοήθεια μαγνητοφωνημένων καρδιακών ήχων) και στην ανάγνωση ηλεκτροκαρδιογραφημάτων· την αντικατάσταση των διαλέξεων με συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας με βάση κλινικά προβλήματα, στις οποίες συμμετείχαν φοιτητές· τη συμμετοχή των φοιτητών στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού προγράμματος, με αποτέλεσμα επανειλημμένες αναθεωρήσεις του με βάση τη γνώμη και τα σχόλια τους· την εκπαίδευση των εκπαιδευτών που έγκειτο σε οδηγίες συναφείς με τις μεθόδους εκπαίδευσης στην αρχή της χρονιάς, αλλά και περιστασιακά κατά τη διάρκειά της· και την εισαγωγή μεθόδων αξιολόγησης της εκπαίδευσης. Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα της τελευταίας, όπως το παραθέτει ο Καρατζάς, είναι το εξής: Συγκρίθηκε μια ομάδα φοιτητών που είχε εκπαιδευτεί στην ακρόαση με τη βοήθεια των οπτικοακουστικών μέσων με μια άλλη ομάδα που είχε εκπαιδευθεί στη φυσική εξέταση στους θαλάμους της κλινικής. Η πρώτη ομάδα αναγνώρισε σωστά τα ακροαστικά ευρήματα ασθενών κατά 45% συχνότερα από όσο η δεύτερη και η λανθασμένη διάγνωση των ακροαστικών ευρημάτων ήταν κατά 55% σπανιότερη στην πρώτη από όσο στη δεύτερη.

Ένα από τα σπουδαιότερα γνωρίσματα ενός Δασκάλου είναι η λειτουργία του ως θετικού προτύπου (role model) για τους μαθητές του. Στην αρχή αυτή είχε αναφερθεί στο εναρκτήριο μάθημά του ο Γεώργιος Δαΐκος ανατρέχοντας στις διαθέσιμες τότε βιβλιογραφικές πηγές: «Ως ο καλύτερος

και ιδεωδέστερος [διδάσκαλος] περιγράφεται υπό των [Αμερικανών] φοιτητών, όχι ο έχων περισσότερες γνώσεις, όχι ο επιτυχής ερευνητής, όχι ο απαντών εις όλες τας ερωτήσεις, αλλά ο πρόθυμος, φιλικός, διατεθειμένος να διαθέσει χρόνον δι' αυτούς και το κυριώτερον με αμέριστον ενδιαφέρον δια τον φοιτητήν ως άτομον».⁵ Ο Γεώργιος Δαΐκος διέθετε όλες αυτές τις ιδιότητες: ήταν φιλικός προς τους φοιτητές του, πρόθυμος να αφιερώσει ένα μεγάλο μέρος του χρόνου του σ' εκείνους και έδειχνε αμέριστο ενδιαφέρον για τον καθένα τους. Φρόντιζε, μάλιστα, να απευθύνεται σ' αυτούς με το μικρό τους όνομα και για να το επιτυγχάνει αυτό κλεινόταν συχνά στο γραφείο του και από τις κάρτες των φοιτητών που είχαν τη φωτογραφία τους απομνημόνευε τα ονόματα τους (Καρατζάς, προσωπική επικοινωνία).

Ακόμα μια απόδειξη του στοργικού του ενδιαφέροντος για τους φοιτητές του αποτελούν οι κατ' έτος εκδρομές στον αρχαιολογικό χώρο του Αμφιαράειου, στο Μαρκόπουλου Αττικής. Η εκδρομή άρχιζε με θεία λειτουργία (γινόταν συνήθως τη δεύτερη Κυριακή μετά το Πάσχα) και εν συνεχεία, αφού προηγήτο ενημέρωση για το χώρο και το μύθο του Αμφιαράου –ενός μυθικού ήρωα που με την ιδιότητα του ιατρού είχε λατρευτεί από τους αρχαίους ακόμα και ως δεύτερος Ασκληπιός– ακολουθούσαν εισηγήσεις εκ μέρους των φοιτητών πάνω στον Όρκο και άλλα Ιπποκρατικά κείμενα. Η συζήτηση έκλεινε με παρατηρήσεις και προτάσεις των φοιτητών σχετικές με την εκπαίδευσή τους. Μετά τις ομιλίες στον αρχαιολογικό χώρο, η ομάδα έφθανε στον Ωρωπό για φαγητό και κολύμπι και κατόπιν περνούσε με το πορθμείο στην Ερέτρια, όπου όσοι ενδιαφέρονταν για τα αρχαιολογικά ευρήματα ανέβαιναν στην Ακρόπολη με τα σωζόμενα αρχαία τείχη. Στην επιστροφή, μια στάση στη Χαλκίδα έδινε συχνά την ευκαιρία για «περίπατο, αναψυκτικά ή και χταπόδι». Η παράδοση της εκδρομής στο Αμφιαράειο συνεχίστηκε και από τους διαδόχους του καθηγητή. Όπως μας πληροφορεί ο ίδιος, ακόμα και μετά την αφυπηρέτησή του «αξιώθηκε» να παρίσταται στην εκδρομή, «ανελλιπώς επί 49 χρόνια»² (εικ. 2).

Στο εν είδει αυτοβιογραφίας τελευταίο κείμενο του τόμου «Επι-Σημάνσεις», ο καθηγητής Γεώργιος Δαΐκος περιγράφει την εξής σκηνή: «Θυμούμαι, π.χ., ένα φοιτητή που μ' πλησίασε, όπως εκατέβαινα τις σκάλες του "Λαϊκού" προς τον κήπο, όχι για να μου ζητήσει κάτι, αλλά για να μου εξομολογηθί πόσο είχε αλλάξει με την παρακολούθησι. Από αδιάφορος και άσχετος, απέκτησε ενδιαφέρον προσωπικό και εμπήκε στο δρόμο να συνεχίσει μ' επιμέλεια τις σπουδές του».² Ποια ισχυρότερη μαρτυρία χρειάζεται, αλήθεια, ένας Δάσκαλος για να νιώσει ότι το έργο του βρήκε πλήρη δικαίωση;

Θ.Δ. Μουντοκαλάκης

Ομότιμος Καθηγητής παθολογίας ΕΚΠΑ

Εικόνα 2. Αμφιαράριο 2015. Με τους αγαπημένους φοιτητές του (Από τον τόμο «Επισημάνσεις», 2016).

Βιβλιογραφία

1. ΛΑΖΑΡΕΤΟΣ Σ. *Φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου: Η σύγχρονη τάση μετανάστευσης των Ελλήνων στα χρόνια της κρίσης*. Τράπεζας της Ελλάδος: Οικονομικό Δελτίο, Ιούλιος 2016
2. ΔΑΪΚΟΣ ΓΚ. Γ.Κ. Δαΐκος – η διαδρομή. Στο: *Καθηγητού Γεωργίου Κ. Δαΐκου: Επι-Σημάνσεις*, επιμέλεια εκδόσεως Α. Αποστολίδης, Αθήνα 2016:239–275
3. ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ. Οι σκοποί μας. *Ιατρική* 1962, 1:1–2
4. Ομιλίες και συζητήσεις επί του θέματος «Ιατρική Εκπαίδευσις»: Β. Μεταπτυχιακή εκπαίδευσις. *Ιατρική* 1964, 6:326–357
5. ΔΑΪΚΟΣ ΓΚ. Το νόημα της Ιατρικής Παιδείας. Στο: *Καθηγητού Γεωργίου Κ. Δαΐκου: Επι-Σημάνσεις*, Αθήνα 2016:14–26
6. ΔΑΪΚΟΣ ΓΚ. Η Ιατρική και η Ιατρική Παιδεία σήμερα. Στο: *Καθηγητού Γεωργίου Κ. Δαΐκου: Επι-Σημάνσεις*, Αθήνα 2016:35–51
7. ΔΑΪΚΟΣ ΓΚ. Το νόημα της Ιατρικής Παιδείας (25 χρόνια μετά). Στο: *Καθηγητού Γεωργίου Κ. Δαΐκου: Επι-Σημάνσεις*, Αθήνα 2016:27–34
8. Ομιλίες και συζητήσεις επί του θέματος «Ιατρική Εκπαίδευσις»: Α. Φοιτητική εκπαίδευσις. *Ιατρική* 1964, 6:298–325
9. ΚΑΡΑΤΖΑΣ ΝΒ. Η ανανεωτική συμβολή στην ιατρική εκπαίδευση της Α΄ Προπαιδευτικής Παθολογικής Κλινικής στη δεκαετία του 1970. Στο: *Τιμητικός Τόμος Καθηγητού Γεωργίου Κ. Δαΐκου*, Αθήνα 1988:213–219

Corresponding author:

T.D. Mountokalakis, 50 Plapouta street, 114 73 Athens, Greece,
Tel. +30210 8216293
e-mail: tmounto@med.uoa.gr